

УДК 371.134:796.015

ПЕДАГОГІЧНА ЕТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТРЕНЕРА

Ж. В. Бережна

У статті розглянуто різні аспекти педагогічної етики тренера в контексті його професійної діяльності. Розкрито зміст понять «професійна етика» та «педагогічна етика». Виділено особливості педагогічної етики тренера, які проявляються у процесі спортивно-тренувальної діяльності. Показано взаємозв'язок професійної компетентності тренера з педагогічною етикою, яка є її складовою.

Ключові слова: професійна компетентність, професійна етика, педагогічна етика.

Професійна діяльність тренера, як і діяльність учителя фізичної культури, має складну структуру і значні відмінності від інших педагогічних професій. Ця діяльність вимагає високого рівня знань у галузі біологічних і психологічних процесів; володіння засобами, методами і формами педагогічного і тренувального впливу; високої фізичної і технічної підготовленості; розвиненості педагогічних здібностей, сформованості певних рис і якостей особистості, що в сукупності становлять його професійну компетентність. Актуальним є визначення особливостей педагогічної етики тренера як складової його професійної компетентності, оскільки вона визначає характер взаємодії тренера і спортсмена, а отже, впливає і на результат спортивно-тренувального процесу.

Різні аспекти професійної підготовки тренерів та вчителів фізичної культури у вітчизняній науці досліджували Л. Волков, О. Демінський, С. Дмитренко, Ю. Железняк, Р. Карпюк, Т. Круцевич, Т. Ротерс, Л. Сущенко, С. Філь, Б. Шиян та ін. Але поза уваги дослідників залишилося вивчення особливостей педагогічної етики педагога-тренера, які впливають на результати їхньої професійної діяльності.

Мета статті – проаналізувати та визначити зміст поняття «педагогічна етика тренера»; виділити особливості педагогічної етики тренера, які проявляються у процесі спортивно-тренувальної діяльності.

Під професійною компетентністю майбутнього тренера з плавання ми розуміємо інтегральну характеристику особистості фахівця, що поєднує рівень необхідних знань, вмінь, навичок, здібностей, професійно важливих якостей для ефективного виконання професійної діяльності, які забезпечують самореалізацію та самовдосконалення особистості педагога-тренера в процесі професійної діяльності. Це визначення дає можливість визначити у структурі професійної компетентності майбутнього тренера з плавання такі компоненти: професійно-когнітивний (загальнопрофесійні, загальнопедагогічні та загальнопсихологічні компетенції); професійно-діяльнісний (фізкультурно-спортивні та спеціальні компетенції); професійно-особистісний (особистісна (загальні та спеціальні здібності, професійно важливі якості), мотиваційна та комунікативна компетенції, кожній з яких відповідають певні компетенції).

Спортивний тренер, за визначенням Л. Волкова, це перш за все педагог, який не тільки навчає техніці рухів і сприяє розвитку фізичних здібностей спортсмена, а й виховує його, формує риси та якості особистості, мотиви, інтереси, цінності. Автор зазначає, що основу професійної діяльності тренера становлять педагогічні здібності (перцептивні, проектувальні та конструкторські, організаторські, дидактичні, експресивні, комунікативні) [1]. Саме до складу комунікативних здібностей автор відносить педагогічну етику і такт тренера. Але, на нашу думку, педагогічна етика тренера має розглядатися у більш широкому розумінні з урахуванням аспектів цього поняття.

Розглянемо більш детально поняття «педагогічна етика». У науковій літературі виділяють поняття «професійна етика» і «педагогічна етика». У літературі немає однозначного тлумачення поняття «професійна етика». У Словнику з етики відзначається, що професійною етикою називають кодекси поведінки, які забезпечують моральний характер взаємовідносин між людьми, які займаються спільною професійною діяльністю [3]. Особливістю професійної етики є тісний зв'язок з діяльністю членів конкретної групи (фахівців) і наявність єдиних моральних правил, норм поведінки для членів цієї групи.

Виокремлення професійної етики у відносно самостійну галузь знання обумовлене необхідністю визначення певних моральних норм,

правил, традицій, які будуть властиві представникам певних професій і якими вони будуть керуватися при здійсненні конкретної професійної діяльності. Визначення цих норм, правил, традицій спрямовано на формування особистості представника цієї професії, його переконань, поглядів, норм і правил поведінки. Крім того, будь-яка професійна діяльність опосередковано впливає на особистість людини, змінюючи її якості, риси, характеристики. Тобто етичні кодекси виникають у результаті необхідності регулювати поведінку професіоналів у тих галузях діяльності, які в результаті соціальних змін висуваються на передній план, і їхня роль набуває соціального значення. Тому особливого значення професійна етика набуває у професіях, що пов'язані з психологічним і виховним впливом на людину: вчитель, тренер, психолог та ін.

Педагогічна етика розглядається як відносно самостійний розділ науки, який вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації принципів моралі в сфері педагогічної діяльності, розкриває її функції, зміст принципів і етичних категорій. Також у рамках педагогічної етики вивчається характер моральної діяльності учителя і моральних відносин у професійній сфері, розробляються основи педагогічного етикету, який являє собою сукупність напрацьованих у педагогічному середовищі специфічних правил спілкування, манери поведінки людей, які професійно займаються навчанням і вихованням. А це означає, що педагогічна етика також має місце і у педагогічній діяльності тренера.

Перед педагогічною етикою педагога-тренера постають важливі завдання (теоретичні і прикладні), серед яких дослідження проблем методологічного характеру; розробка структури і процесу формування моральних потреб педагога-тренера, з'ясування специфіки моральних аспектів педагогічної праці тренера, виділення вимог до морального образу педагога-тренера. Але найбільш важливим аспектом педагогічної етики є розгляд морального ставлення, заснованого на зв'язку відкритого одностороннього типу (наприклад, ставлення учителя до суспільства і своєї професійної діяльності) і на зв'язку багатостороннього типу, що стосується взаємовідносин педагога-тренера з учнями та іншими учасниками педагогічного процесу.

Суб'єктом моральних відносин у педагогічному середовищі є педагог. Оскільки він є основною ланкою у навчально-виховному

процесі, він здійснює широку взаємодію з учнями, їхніми батьками, колегами та ін., тому педагог є певним взірцем моральних відносин в системі педагогічної моралі. Об'єктами ставлення педагога-тренера є перш за все учні, їхні батьки, колеги, керівники педагогічного колективу, громадські організації, суспільство в цілому. Відносини з ними виникають на основі безпосереднього спілкування, що супроводжується емоційним сприйняттям людьми один одного, взаємною оцінкою кожної із сторін, а також у процесі розв'язання певних завдань і досягнення спільних цілей.

Педагогічна етика у професійній діяльності педагога-тренера розглядає моральне відношення як сукупність суспільних контактів і взаємних зв'язків, які виникають у педагога з тими людьми й закладами, стосовно яких він виконує професійні обов'язки. На основі такого підходу доцільно розглядати моральне відношення в таких підсистемах: «педагог – учні», «педагог – педагогічний колектив», «учитель – батьки», «учитель – керівник школи (навчального закладу)».

Середовище, в якому відбувається спілкування і взаємодія між педагогами і учнями, має як загальні, так і особливі соціальні ознаки. Провідна роль учителя в цьому середовищі обумовлює підвищені моральні вимоги до нього, тому що об'єктом його впливу є діти, які ще не мають повністю сформованих моральних орієнтирів і цінностей. Саме через спілкування, взаємодію педагога з учнями у них формуються і закріплюються основні моральні установки, ідеали, життєві позиції. Світ дорослих діти пізнають через призму моральних поглядів, цінностей учителя. Тому важливою умовою впливу педагога на вихованця є позитивні стосунки між ними. Створити такі стосунки – важливе завдання педагога.

Педагогічна етика у стосунках «педагог-тренер-вихованець» має свої особливості, які пов'язані зі специфікою спортивної діяльності. Розглянемо їх. Педагог-тренер у процесі навчально-тренувальної діяльності має можливість впливати на мотиваційну сферу учнів, інтереси, потреби, мотиви, цінності та ін. Ці мотиви проявляються і розкриваються у процесі занять спортом, а це викликає необхідність дотримуватися певних норм спортивної етики; розвивати прагнення до подолання труднощів на шляху до спортивних досягнень; виховувати спортивну працелюбність, волю та інші особистісні якості й властивості

спортивного характеру. При цьому тренер сам має демонструвати відповідні установки, інтереси, прагнення і особистісні риси.

Спортивна діяльність сама по собі не виховує позитивних особистісних якостей, тому у спортсмена можуть сформуватися негативні риси характеру (егоїзм, надмірне честолюбство, марнославство, зарозумілість та ін.). У процесі взаємодії з учнями тренеру необхідно цілеспрямовано здійснювати їхнє моральне виховання, стимулювати спортсменів до самовиховання і самовдосконалення.

Педагогічна етика тренера реалізується через інформаційну взаємодію зі спортсменом. Плани, рекомендації, поради, настанови, зауваження – це найбільш поширені виховні методи і форми впливу на свідомість спортсмена, на його ставлення до спортивної діяльності та її результатів. Чесність, відвертість, співробітництво, прагнення допомогти вихованцю – ці моральні риси є запорукою високих досягнень і успіхів спортсмена.

У педагогічній діяльності тренера важливою рисою є вимогливість до спортсмена на основі об'єктивної оцінки його функціональних можливостей. Вимогливість тренера, з позицій педагогічної етики, має проявлятися у тактовності, витримці, чіткості та послідовності вимог, коректності у спілкуванні з вихованцями, неприпустимості приниження гідності вихованців, брутальності.

Для спортивної діяльності, на відміну від інших видів активності людини (спілкування, ігрової діяльності, навчання), характерним є не просто досягнення певного результату, а, як правило, досягнення найвищого результату, прагнення першості. Тому в рамках педагогічної етики педагога-тренера можна виділити такий етичний принцип, як відповідальність за результат спортивної діяльності, який, по суті, є спільним досягненням тренера і спортсмена. Тобто педагогічна взаємодія тренера і вихованця має бути побудована таким чином, щоб і тренер, і вихованець разом йшли до поставленої мети – досягти найвищого результату, зробити внесок у розвиток спорту, прославити країну або певне спортивне товариство.

Педагогічна етика тренера у процесі навчально-тренувальної діяльності має ще один важливий аспект, пов'язаний з контролем спортивних навантажень юних спортсменів. Формування рухових актів здійснюється в екстремальних умовах тренувальної і змагальної

діяльності у відповідності до кінцевого результату. Процес формування рухових актів спортсмена відбувається шляхом автоматизованого управління діями, що складаються з певної системи рухів і регуляторних актів. Цей процес, тривалий за часом, вимагає наполегливості, витримки, вольових зусиль як з боку тренера, так і з боку вихованця. Отже, дотримуючись педагогічної етики, педагог-тренер має уважно і раціонально підбирати спортивне навантаження, яке б відповідало тренувальному процесу і не порушувало б його організації; не ставити перед спортсменом незвичних (або надзвичайних) завдань, що викликають несприятливі реакції психіки і функціональних систем; виявляти реакцію спортсмена на тренувальні впливи відповідно до умов змагальної діяльності й з урахуванням рівня підготовленості до неї спортсмена [2].

Аналіз спортивно-педагогічної діяльності тренера показав, що ця діяльність пов'язана з постійним самовдосконаленням; необхідністю вирішувати складні педагогічні завдання та експериментувати; пошуком нових методів і форм роботи; вимагає гнучкості й самостійності мислення при прийнятті рішень; вимагає високої творчої енергії і самовіддачі, концентрації творчих зусиль задля досягнення поставленої мети. Тобто педагогічна етика педагога-тренера тісно пов'язана з процесом постійного професійного самовдосконалення. А саме з накопиченого досвіду тренер має виділити ті знання, які найбільш відповідають ситуації, трансформувати їх, наблизити до конкретних умов; самостійно переробляти накопичені знання, критично їх оцінювати; бачити перспективи розвитку особистості юного спортсмена і обирати правильні шляхи для цього розвитку; постійно розширювати власний обсяг знань, використовувати нові наукові досягнення в галузі фізичної культури і спорту. Від цих елементів професійного самовдосконалення значною мірою залежить результат педагогічної діяльності тренера, тобто спортивні досягнення спортсменів.

Таким чином, ми бачимо, що педагогічна етика педагога-тренера стосується всіх компонентів професійної компетентності тренера: професійно-когнітивного, професійно-діяльнісного, професійно-особистісного, мотиваційного та комунікативного. Підводячи підсумки, можна сказати, що педагогічна етика є складовою всіх компонентів професійної компетентності тренера, а отже, і самої компетентності в цілому. Перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення

особливостей формування професійної компетентності майбутніх тренерів з плавання у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Література

1. Волков Л. В. Теория и методика детского и юношеского спорта / Л. В. Волков. – К.: Олимпийская литература, 2002. – 295 с.
2. Гогунев Е. Н. Психология физического воспитания и спорта : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Гогунев Е. Н., Мартыанов Б. И. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 288 с.
3. Кон И.С. Словар по этике / И. С. Кон, А. В. Адо. – М. : Политиздат, 1983. – 445 с.

В статье рассматриваются различные аспекты педагогической этики тренера в контексте его профессиональной деятельности. Раскрыто содержание понятий «профессиональная этика» и «педагогическая этика». Выделены особенности педагогической этики тренера, которые проявляются в процессе спортивно-тренировочной деятельности. Показана взаимосвязь профессиональной компетентности тренера с педагогической этикой, которая является его составляющей.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональная этика, педагогическая этика.

The article discusses various aspects of the pedagogical ethics in the context of coach's professional activities. The terms of "professional ethics" and "pedagogical ethics" were cleared up. The features of specific of pedagogical ethics of the coach, which appear in the training process, were mentioned as well. In the article is shown an interconnection of professional competence of the coach and pedagogical ethics. Pedagogical ethics is a part of professional competence.

Key words: professional ethics, professional competence, pedagogical ethics

Бережна Ж. В. – старший викладач кафедри олімпійського та професійного спорту Харківської державної академії фізичної культури, здобувач кафедри педагогіки та управління навчальними закладами Інституту педагогіки, психології та інклюзивної освіти РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта, Україна).

Рецензент – кандидат педагогічних наук Токман А. А.